

НЮР

ISSN 0207-6543

1993

КЪУЛИЙЛАНЫ КЪАЙСЫН

Агъачла болуп сары,
сабанла орудула,
желле да суугъуракъ,
мудахыракъ урдула.

Ала терк кирип ётген
нартюх да, будай да жокъ,
тёшню, тюзню кёгертген,
харбыз бишген жай да жокъ.

Бахачала да къазылып,
кёгетле да жыйылып,
быттым этген къозула
кибик – булут жыйыны.

Кюз артында кёрюндю –
жер солугъанча арып,
таугъа, тюзге да келди
къышны, къарны халары.

ТАТЛЫ СЁЗЛЮ НАСИЙ-ХАТЧЫ

Белгили жазыучу Отарланы Сайид туугъанлы 90 жыл болгъанды. Ол назму сёзю, илму иши бла да ёз халкъына кеп игилик этгенди. Ана тилибизни эм уллу усталарындан бири болгъанды.

Отарланы Сайид сабийлеге атап жазгъан назмула да анга шагъатлыкъ этедиле. Аны ючюн суююп окъугъандыла гитчеле, уллула да поэтни ариу, шатык тип бла жазылгъан назмуларын. Сёз устаны къол ызы Сайидни "Наныкъ", "Дугъум", "Жюзюм", "Къозучукъ", "Къоркъакъ Чукала бла Муса", "Омар бла алмачыкъ" деген чыгъармаларында окъуна кёрюнгенлей турады.

Къызылууурт алмачыкъ,
Бутакъладан къарайды.
Аны кёрюп, Омарчыкъ,
"Тюшерми?" – деп марайды.

Бутакъгъа илиналмайды,
Узальп жеталмайды,
Не этерин билялмайды,
Тюнгилюп кеталмайды.

"Энтда келирме, – деди, –
Ёсюп келирме, – деди, –
Узальп жеталырча,
Сизни юзюп алырча..."

Поэтни бу тизгинлери уа окъуучуну аллына бир сейирлик суратчыкъланы келтирип къоймаймыдыла? "Къозучукъ" деген назмусу:

Анасыны ызындан
Жеталмай макъырады,
Къоюп кетерик сунуп,
"Къачма!" – деп чакъырады.

Анасы, гузабалап,
Къозусуна къайтады,
Къулагъына шыбырдап,
Не эсе да айтады.

ТАГЫ СУУУ ТАРКЪАЙ- МАЗ

/Малкъар тарыхындан/

Шаханланы Басият 19-чу ёмюрню ахырында, 20-жыллыкъ жаш адам болуп, жазуучулукъ ишин башлагъанды. Ол биринчи жазмалары бла окъуна атын битеу Кавказгъа белгили этгенди. Аны акъылы терен, къаламы жюгю болгъанды. Ол, жашлыгына да къарамай, таудуланы жашау болумларын суратлау амал бла ачыкълай билгенди.

Басиятны сабийлеге аталып жазылгъан хапарлары да бардыла. Аладан бири бла "Нюрню" окъуучуларын шагъырей этейик. Бу хапарчыкъда халкъыбызны жюз жыл мындан алгъа жашауундан бир гитче суратчыкъ бериледи.

Биттирланы Тамара.

ШАХАНЛАНЫ БАСИЯТ

/1879 – 1919/

Межгитден узакъ болмай, ташла юсюнде эки жашчыкъ олтурадыла. Таматаракъ мени танышымды. Ол узун бойлу, арыкъсуу онбешжыллыкъ жаш элде бек бай кишиледен бирини уланьды. Ибрахимди аты да. Ол гимназияда окъугъанлы төрт жыл болады. Хар жай солууда юйге келиучюдю. Ибрахимни нёгери андан эки жылгъа гитчеди. Жыртыкъ чепкени, кюе теш-

ген бёркю. Бели бауу да жокъ. Ол жарлы юйюрден болгъаны кёрюнюп турады. Кертиси бла да, Кючюкню жашауу тынч туйюп эди. Алай ол жашаудан бир да ёнгеленмегенди. Ма шёндю да, Ибрахимни жюлгюшчюгю бла таякъчыкъны жона, юйде излегенлерин да биле тургъанлай, эси хапаргъа кетипди.

– Да сора, кёпмю жашадынг сен ол къонакъбайынгы юйюнде? – деди Кючюк.

– Угъай, – деди Ибрахим. – Ол оруспу тиширыуну юйюнде мен жалан да юч ай тургъанма. Атам, мени алагъа элтип, манга орусча айтды: "Энди, Ибрахим, мен кетеме, сен а таматала айтхандан чыкъмай тур, кесинги тап жюрют". Ызы бла уа бизнича къошду: "Тонгуз эт ашаргъа юйренсенг а эшитмедим деме!"

Жашчыкъла кюлдюле.

– Да сени зауукълу жашауунг барды, – деди Кючюк, терен кючсюне. – Атанг бар, хар негиз да кёп. Шёндю уа сен узакъда окъуйса, бир юч жылдан апчар болуп къайтырса. Хар ким сени сыйлы кёрюр. Къартла, биргелерине олтуртуп, оноугъа къошарла. Мен а, тургъанымча, сюрюучюлей къалырма... Ол "ушкол" дегенлерине уа жалан да байланымы аладыла?

– Угъай. Хар кимни да аладыла.

– Хо бир да, – деди жашчыкъ мудах ауаз бла. – Мени ары хазна алсынла. Кёресе, мени не сау чепкеним, не бёркюм жокъду, чурукъларым да саргел... Окъугъан да тынч болмаз, анда хар ким да орусча селеше болур. Мен а болаллыкъ туйюлме. Къайда манга!

Кючюк сагъышха кетди. Мен аны бетине тюрслеп къарадым. Аны саз бетчигинде аллай бир мудахлыкъ бар эди! Кёзчюклери къысылдыла, таякъчыкъ къолундан ычхынды, санлары къурушхан этгенча болдула. Апчар болуп, къартла да анга чес берип, анасы да къууаннгандан кёз жашларын сюрте... – быллай суратны ол кёз аллына келтире болур эди. Алай ол жашау андан нечик узакъ эди!

– Ибрахим! – деди ол мудах ауаз

бла.– Сен артда бизни да унутурса...

– Къалай унутурма да? Ол деген неди?

– Тусуланы Алий бла Касаланы Ахмат унутханча. Сен не апчар, не дохтур болурса. Кёп ахча алып башларса, ким биледи, бек уллу чынынг болур. Сора сен бери хазна келген да этмезсе. Биз жарлылабыз, къарангылыкъда жашайбыз. Къыш сууукъду. Жауун жауса, ожакъдан суу отха тамады. Сени атанг байды, оруслула бла шуёхлукъ жюрютеди. Алай ол да бизнича жашайды. Сен а алай жашаяллыкъмыса? Оруслуланы юйлери, дейдиле, бир тапла: юй тюплери – жонулгъан агъач, пешлери бар, отоулары жылы... Угъай, санга мында жашаргъа жарамаз, – деп, ахтына айтды Кючюк. – Алай

сен бизни атып къойма. Жанынг жаратхан ишни мында да табаргъа боллукъса. Ахлуларынг санга жюрюп турурла, ким биледи, мен да барырма сени къалай жашагъанынгы кёрюрге. Темирболат сизни шахарда тюплюбашлы юйле бардыла дей эди. Бир кёрюр эди аланы.

– Кючю-юк! – деген жарыкъ ауаз эшитилди.

Жашчыкъ секирип турду.

– Уо-ой! – деп, Кючюк, зангырдауукъ ауазы бла жууап къайтарды.

– Терк жет юйге! Ата келгенди, сени излейди!

– Сау къал, – деди Кючюк тенгине. – Ахшам намаздан сора тюбеширбиз. – Сора тар орамчыкъ бла ёрге чабып кетди.

СОЗАЙЛАНЫ АХМАТ

КИШИУЧУКЪ

Мияу-мияу, кишиучукъ,
Кесин манга ышыучукъ.

Чиммакъчыкъды, мур-мурчукъ,
Бир адыргы бурхучукъ.

Бетин кюнде жуугъанчыкъ,
Тойса кезюн жумгъанчыкъ.

Тобугъумда жукълаучу,
Мен кетсем а – жокълаучу.

Кезлериме къараучу,
Сют табакъны жалаучу.

УСТАРХАНЛАНЫ АХМАТ

къумукълу жазыучу

ТЕНГ ТЕНГИ БЛА...

Хапар

Турсунну атасы Аселдер къойчуду. Ол элге къызыл жоргъагъа минип келиучюдю. Жамычы орнуна жашил къаптал кийгенлей айлануучуду. Къышда-жайда да акъ тери бёркюн башындан тешмеучюдю.

Турсун, атасы келгенни кёрсе, чабып, алына чыгыучуду. Ол, атдан тюшгенлей, жюгенни жашына тутдуруучуду. Турсун а атны, бираз айландырып, "суутуп", орунга алай элтиучюдю. Иерин алып, алына жем салып къайтыучуду.

Бу жол Аселдер юйюне март айда – школ каникулланы кезиуонде келди.

– Къалайды, жигит, окъууну барыуу? – деди ол Турсуннга. Соргъан бла да къалмай, дневнигине да къарады. Кёбюсю – "ючле". "Тёртлери" да бар, ала да математикадан. – Окъуунг хазна туйюлдю... – деди атасы жашына.

Экинчи кюн уллу атасы Турсунну, уру къаздырыргъа деп, юйюне чакъырды. Анасы да, къызчыгъын алып, жууукъларына кетди. Аселдер юйде жангыз кесинлей къалды. Ол, диваннга олтуруп, газетлеге къарай тургъанлай, тышындан бир сызгыргъан эшитилди. Ызы бла уа: "Бу юйде ким бар эсе да, бери теркчыкъ!" – деген буйрукъ берилди. "Бу адепсиз ким болур?" – дей, Аселдер тышына чыкъды. Ол а- хоншу жаш, Хамзат.

– Турсун къайдады? Чаришле таласына барлыкъ болурму? – деди жаш.

– Ол юйде жокъду, – деди Аселдер. Сора, ызына къайтып, биягъы газетни алды. Бираздан: "Турсун! Эй, Турсун!" – деген жангыдан эшитилди. Аселдер тышына чыкъды.

– Не керекди, шуёхум? – деди ол арбазда сюелип тургъан жашчыкыгъа.

– Турсунга окъургъа китап берген эдим да аны алыргъа келгенме.

– Турсун юйде жокъду. Сен а аны бла бир классдамы окъуйса?

– Хау, бир классдабыз.

– Къалай окъуйса сен а?

– "Тёртлеге", "бешлеге".

– Да Турсунга да болушсанг а алай окъургъа... тенгле ушайсыз да, – деди Аселдер.

– Манга киши да болушмайды. Ол да кеси окъусун, – деп, жашчыкъ бурулуп кетди.

– Сен тюзсе... Хар ким кеси башына кеси мадар этерге керекди. Алай бир бирге болушханна уа хатасы болмаз эди, – деп, Аселдер юйге кирди. Бир кесекден эшик къагъылды. Юйге Турсунну дагъыда бир тенги Бияка кирди.

– Салам алейкум, тамата! – деди ол Аселдерге. – Турсун къайдады? Математикадан эсеплени бирге чыгъарыргъа келишген эдик да...

– Келгенинги иги этгенсе, шуёхум. Олтур. Турсун а шендю юйде жокъду. Алай сен манга букъдурмай айтчы: Турсун окъууда сизни барыгъыздан да

артха нек къалады?

– Ол, окъургъа суйсе, барыбызны да озарыкъ эди... Мен кечирек келирме, – деп кетди Бияка.

Ингир бола юйюк да жыйылды. Аселдер, гитче къызчыгъы Басийратны да тобугъуна олтуртуп, Турсунга элберле айта башлады:

– "Орун толу акъ атла"?

– Ауузда тишле! – деди Турсун.

– "Бир къуйругъу, бир кёзю бар. Ти гиу этерге уа уста".

– Ийне! – деди Турсун.

– Аття, къарындашым хар айтхан элберинги билип барады. Сен анга ол билмезча, бир къыйын элбер айтчы, – деди Басийратчыкъ.

– Къыйынмы дейсе? – деп сагъышланды аталары. – Айтайым: элде да школда да санга болушхан бек иги тенгинг кимди?

Ол, бу деп, Турсун битеу тенглерин санап чыкъды.

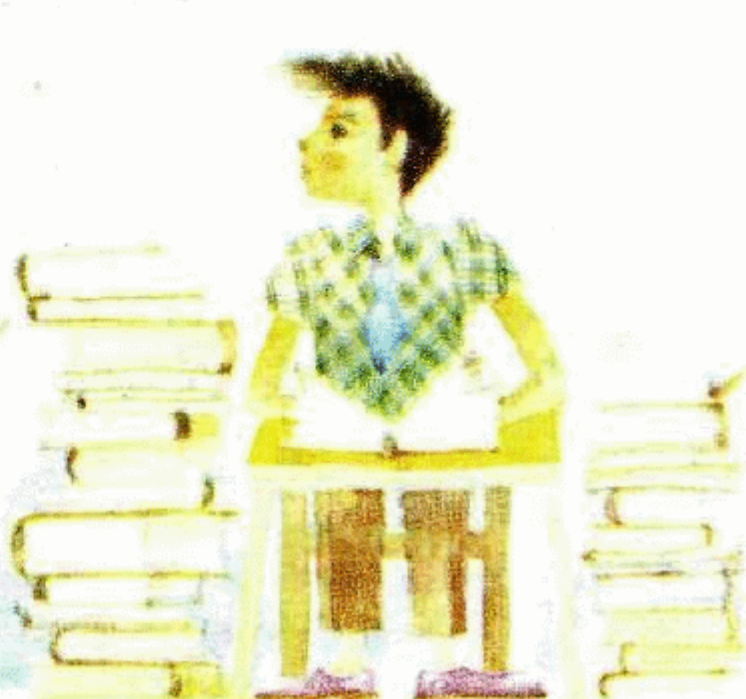
– Билмединг, – деди атасы.

Жаш сейир этди. Бу кезиуде къолунда да дефтери бла юйге Бияка кирди.

– Ма, сени бек иги тенгинг кеси келип къалды. Санга болушургъа!

– Манга болушургъаamy?! Анга мен болушама, аття, математикадан! – деди Турсун.

– Ол а бютюн да иги! – деп къууанды Аселдер.

ЧАБЫ-ЧАБЫ

Чабы-чабы,
Аття келе!
Къайталаны
Къатда келе!

Къайдан келе,
Къайдан келе?
Къошдан келе,
Къошдан келе!

Аты жоргъа
Салып келе,
Манга къаймакъ
Алып келе!

ЁЛМЕЗЛ

МУХАРНЫ

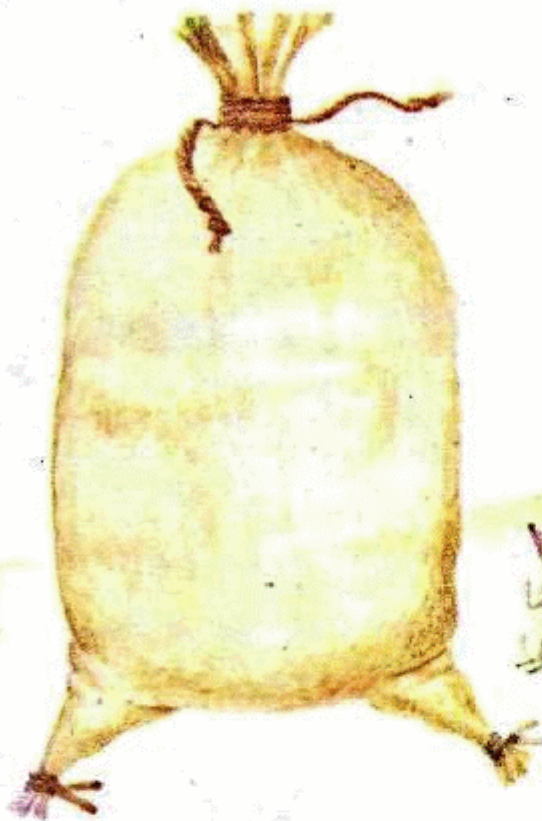
Мухарым,
Ауруп къарны,
Бир аман жияя
Аныча аштапар
Боллугъу алайд
Ма алайды,
Ма алайды,
Ма алайды бол
Ма алайды,
Ма алайды,-
Аныча аштапар

НЕ БОЛДУ?

- Болдуму?
- Болду!
- Толдуму?
- Толду!

- Не болду,
- Не толду?!

- Къап толду,
- Тап болду!

ТАМСИЛЛЕ

/Лев Толстойну хапарларына кёре/

БЁРЮ БЛА ЭРЛЕН

Эрлен, бутакъдан-бутакъгъа секире келип, терек тубюнде жукълап тургъан Бёрюню юсюне жыгъылды. Бёрю Эрленни сермеп тутду да ашаргъа хазырланды.

– Ий, маржа, ашама... жибер да къой мени, – деп тиледи Эрлен.

– Ахшы, мен сени жиберейим. Жалан да сен манга бир затны ангылат. Сиз хар заманда да былай жарыкъ кёллю болгъанлай къалай бла турасыз? Мен хар заманда да эрикгенлей турама. Сиз а анда, терек башында къуру да ойнап айланасыз, – деди Бёрю.

– Бек алгъа сен мени терек башына жибер да, андан сора айтырма. Алайсыз ышаналмайма санга, – деди Эрлен.

Бёрю Эрленни жиберди. Эрлен а терк окъуна терек башына чыкъды да, андан Бёрюге быллай жууап берди:

– Сен огъурсузса да андан эригесе. Огъурсузлукъ сени жүрегинги кемиргенлей турады. Биз а, огъурлу жанла, бир кишиге да хата этмейбиз. Кесибиз да андан жарыкълабыз!

АСЛАН БЛА ЧЫЧХАН

Чычхан жукълап тургъан Асланны юсюне минди да, ары бла бери чабып, ойнай башлады. Алай Аслан уялды да Чычханны тутду.

– Сен мени жиберсенг, мен санга бир игилик этерме, – деди Чычхан, жалынып.

Чычханны алай айтханына Аслан кюлдю да, аны башына эркин этди.

Бир жол учула Асланны тутдула, аркъан бла терекге байладыла. Чычхан, Асланны ёкюргенин эшитип, чабып жетди да аркъанны кемирип юздю. Сора Асланга быллай айтды:

– Эсингдемиди, санга бир игилик этерме дегенимде, кюлюп къойгъанынг. Энди уа, кёресе, Чычхан да этеди игилик!

ХОРАЗ БЛА КЪУШ

Эки хораз бир бири бла туююше кетдиле да къарыулу къарыусузун хорлап чыкъды. Тауукъла бары да, хорлагъан хоразны тегерегине жыйылып, аперимликни анга бердиле. Хораз а кесини кишилигин бирси арбазлагъа да билдирирге суйдю. Ол, секирип, чалман башына кьонду да, тамагъын керип, аяусуз хахайлады:

– Э-хе-хе-ей, маржа! Барыгъыз да бери манга къарагъыз! Мен бир уллу хоразны эшек отун этип атдым! Менден къарыулу хораз битеу дунияда да жокъду!..

Хораз айтырын айтып бошагъынчы, бир къуш, учуп келип, махтанчакъны, тырнакъларына илиндирип, уясына алып кетди.

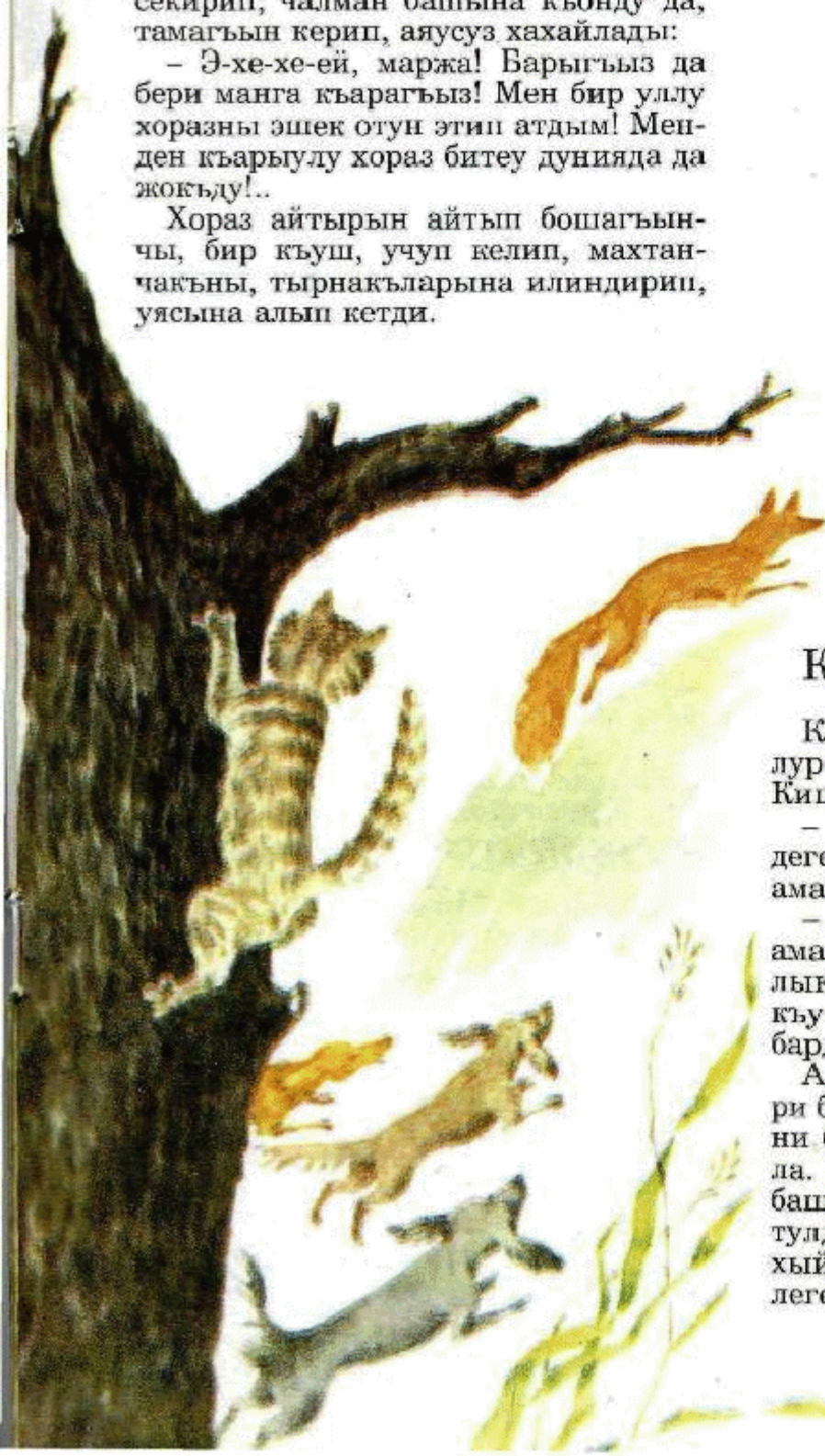
КИШТИК БЛА ТЮЛКЮ

Киштик бла Тюлкю итледен къутулур амалны юсюнден селешдиле. Киштик былай айтды:

– Мен итледен къоркъмайма. Нек дегенде, аладан къутулурча мени бир амалым барды.

– Хы! Бирми дейсе?! Жангыз бир амал бла итледен къалай къутулаллыкъса? – деди Тюлкю. – Мени аладан къутулурча жетмиш жети амалым барды.

Ала алай жаншай тургъунчу, итери бла уучула жегдиле. Игле Киштикни бла Тюлкюню ызларындан болдула. Киштик, бир амалын этип, терек башына ёрлеп кетди да палахдан къутулду. Тюлкю уа, аманлыкъларын бла хыйлалыкъларын эте кетип, кесин итлеге талатып кьойду.

ЁГЮЗ БЛА МАҚЪА

Ёгюз, отлай-отлай, кенг таланы кыйырында бир гитче кёлчюкге жетди. "Къур-къур" эте тургъан макъала, жан-жанына секиршип, бирер жерге букъдула. Бир макъачыгъ а, анасына чабыш барыш, сейир эте, айтды:

– Анака, билемисе, мен тау кибик бир уллу жаныуарны кёрюп келеме!

– Мендендамы уллуду? – деди анасы.

– Хау, сенден да уллуду.

Макъа, ичине хауа тарта кетип, кесин кёпдюре башлады.

– Энтдадамы уллуду ол менден? – деди.

– Уллуду! – деп жууаплады макъачыкь.

Макъа кесин, андан да уллу этеме деп, кёптюрдю.

– Энди уа къалайма? – деди.

– Энтда да сен андан гитчесе, – деди макъачыкь.

– Алай эсе, мен бусагъат!.. – деп, тели макъа, кесин кёпдюре кетип, "тарс!" деп атылды да къалды.

КЪОШУН БЛА ЧОЮН-ЧУКЪ

Къошун бла Чоюнчукъ сёз болдула. Иш туюшге окъуна жетди.

– Тынч тур, ансы уруп иерикме! – деди Къошун.

– Да ур! Сен урсанг, мен урсам да ууалгъан а сен этериксе, – деди Чоюнчукъ Къошуннга.

Басмагъа Токумаланы Жагъафар хазырлагъанды.

сур. Е. Чеченовануду

СУГ'БАТАКЪЧЫ ДОРБУНКУУЛ

Жомакъ

Эки къарылгъач, кѣп кюнлени къадалып, жарагъан уя ишлегендиле. Анда бир ауукъ заман да жашагъандыла. Сора, ол огъурлу журтда балачыкъла чыгъаргъандыла. Къарылгъачла эки-си да, эрттенден ингирге дери балачыкъларына аш ташып, аланы аякъландыргъандыла. Ала уа, кючкъарыу алгъанлай, аз-аздан учаргъа юйренгендиле. Кеслери-кеслерин кечиндире башлагъандыла.

Алай эте, жай да кетгенди, кюз да жууукълашханды. Къарылгъачла уяларын, башха къанатлы кирмезча, иги бегитип, балачыкълары бла бирге жылы жерлеге учуп кетгендиле.

Къыш келгенди, къар да жаугъанды. Къаты сууукъла тюшгендиле. Мында къалгъан дорбункуул, сууукъдан къыйнала башлагъанда, къарылгъач уяны кѣрюп, ары мыллык атханды.

Кѣп сагъыш эте турмай, уяны эшигин бузуп, ичине ташайгъанды. Сау къышны анда зауукълу жашап тургъанды.

– Кѣремисе, къаллай алапат уям барды мени! – деп махтанганды дорбункуул чорбат чыпчыкъгъа.

– Уяны хатасы жокъду, алай башхаланы къыйыңлары бла ишленгенди ансы, – дегенди чорбат чыпчыкъ.

– Ма сиз былайсыз! Нек бола эди башхаланы къыйыны? Иесиз къалып тура эди да, мен а башыма жаратханма. Сен а бош, зарлангандан айта тураса алай.

– Угъай. Зарлангандан айтмайма. Иесиз уяла дагъыда бардыла. Аладан

бирине мен да кираллык эдим. Алай бетим жетмейди. Жаз башында бу сен кирип турган журтну иелери кьайт-сала, арагьызда кьаугьа чыкьмай кьалмаз. Алайды да, иги сагьыш эт да, кеч болгунчу биреуню мекамьындан кетерге кьореш.

– Билип тура эдим алай айтырыгьынгы. Сора, мени кьыстап, кесинги кирлик эдинг?

– Угьай, шуьхум. Мен биреуню халал кьыйынына сугьанакьлык эте билмейме, – деп, чорбат чьпчык учуп кетгенди.

Кьыш жукьудан уянып, жер да, терекле да жашнап башлагьандыла. Жаз башы келгенлей, кьарыгьачла да туугьан журтларына кьайтхандыла. Кьарасала – уяларыны эшиги да ачылып, кесин да дорбункьул бийлеп.

– Эй, сен нексе мында? Бу бизни

койюбюздю! Биз ишлегенбиз муну! Хайда, кет теркирек! Узакьдан арып жетгенбиз. Бизге солургьа керекди, – дегендиле кьарыгьачла.

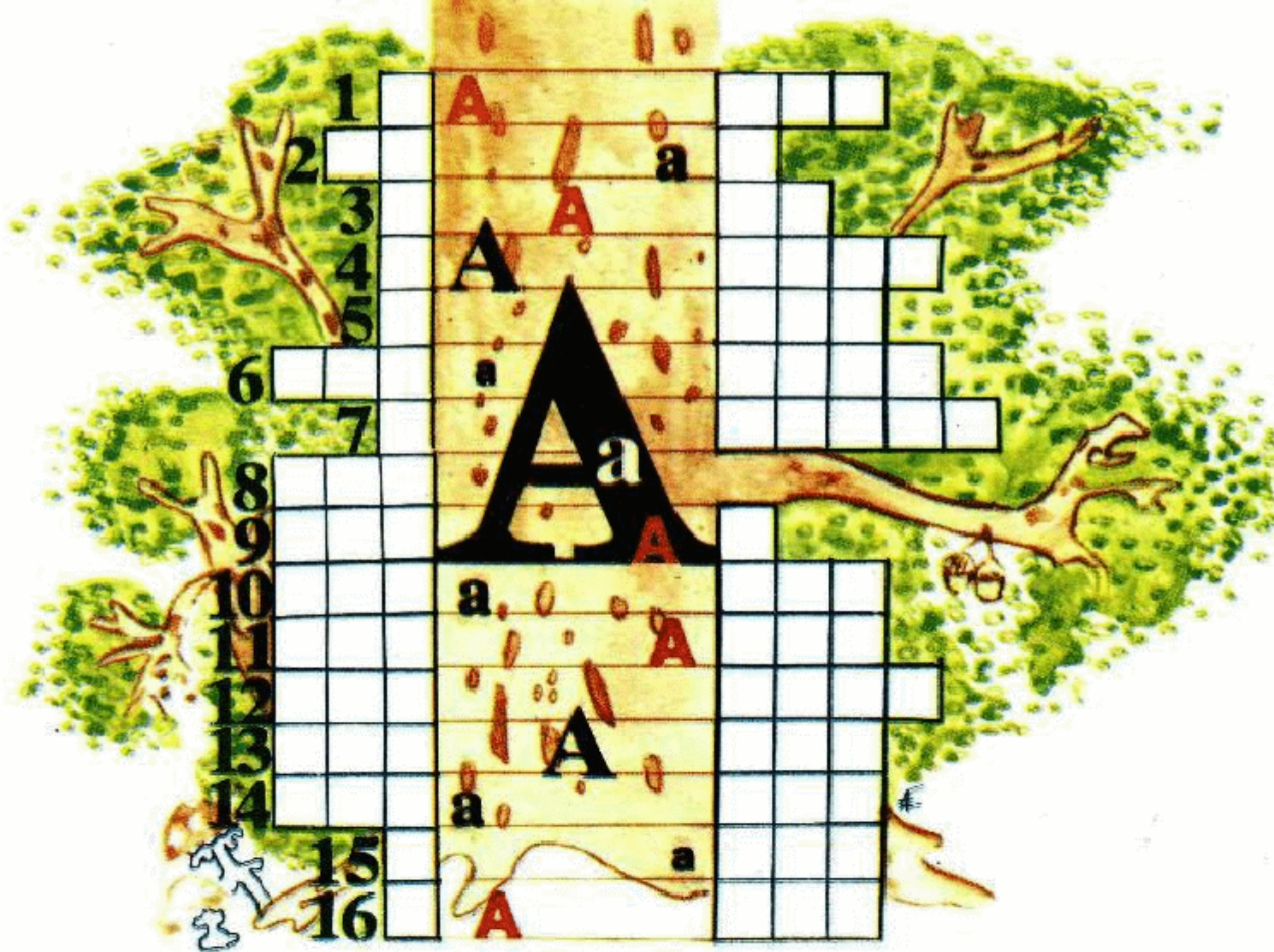
– Сейир айтдыгьыз да, таланган! Да ахшы, бу уя сизни болгьанына мени ийнандырыгьыз да, бир тийишли кьагьыт кьргьюзтюгьоз да, сора анга кьере этербиз.

– Да алай эсе уа... – дегендиле кьарыгьачла ишни-халны ангьлагьандан сора. Дорбункьулну экиси эки жанындан алып, аяусуз ”букьусун чьгьаргьандыла”, мекамларындан сюрп кьыстагьандыла.

Бу ишлени кьрген чорбат чьпчыгь а, эсти танышына жапсара айтханды:

– Ай, шуьхум, алгьадан окьуна ангьларгьа керек эдинг иш бу халгьа жетеригин. Айтдым санга, айтдым, алай сьзюм чапыракьдан етмеди ансы.

ЛИТЕРАТУРА СЁЗБЕР

Бу Сёзберде, суратны да хайырлана, малкъарлы жазычуланы атлары н табыгъыз.

1. Уллула, гитчеле да суйген, чегемли поэт, хурметли тамата. 2. "Тарда" деген романны автору. 3. Чамчыланы башчылары. Ушакъны "Аланла, сизде уа не хапар?" – деп башлагъан. 4. "Жаралы ташны" жырчысы. 5. "Кечеле, кечеле..." деген жырны, кёп башха аламанат жырны да сёзлерин жазгъан поэт. 6. "Муратны" жолгъа, ахшы жолгъа ашыргъан жазыучу. 7. Назму юйюбюзде жарыкъ "Чырахтан" жандыргъан поэтесса. 8. Ахшы поэт, закий драматург. 9. Чам арада "Шамсудин къаласын" ишлеген жазыучу. 10. "Ара боранны" бойсундургъан. 11. "Нарт уядан" хапар билдирген. 12. "Кел, кел, кел, кел, тауланы кёр..." деген жырны сёзлерин жазгъан поэт. 13. Юч да романны бир этип, жарагъан "Трилогия" жарашдыргъан жазыучу. 14. Назму ишин "Эри-рейден" ыразылыкъ алып башлагъан поэт, "Нюрню" сыйлы къонакъларындан бири. 15. "Ач эшикни – менме", – деп билдирген къонакъ, белгили жазыучу. 16. "Тызыл тарыны назыларын" гюл къысым этип келтирген жазыучу.

"НИОР" / "Свет" / № 11

**ЕЖЕМЕСЯЧНЫЙ
ЖУРНАЛ
СОЮЗА БАЛКАР-
СКИХ ПИСАТЕЛЕЙ**

Выходит
с января 1982 года

На балкарском языке

Главный редактор
Эльдар Туртуца

Редакция:
И. Мамжиев
С. Мусукаева
М. Ольмозов
А. Сазиев
В. Тлугчиев
Ж. Токумаев
Х. Шапиев

Худож. редактор
Ю. Алиев

Сдано в набор
10.06.93
Подписано в печать
01.09.93
Формат 60 x 90 1/8
Бумага офсетная № 1
Тираж 1000 экз.
Гарнитура литературная
журнальная рубрикации
Печать офсетная
Усл. др. 101,8
Усл. печ. л. 2
Уч. изд. 2,7
Тираж 1000 экз.
Заказ № 3176
Индекс 73901

Адрес редакции
360000, Нальчик,
ул. Гоголева, 6

Полиграфкомбинат
им. Республики 1905 года
Нальчик, пр. Ленина 33